

Пенчо Славейков
Олаф Ван Гелдерн

Той и сам не знае кога е роден, но като го запитат, казва, че сега е на 36 години. Родното му градче, Грасдорф, е скътано в една гънка от росните поли на Харц, оная величествена планина, която лежи като мила сянка на душата му и която нему е по сърце да възпява в своите песни. Цял ред години го познавам аз, както познавам себе си, и макар помежду ни често да е минавала черна котка – ний сме си и до ден днешен интимни и добри приятели. И това, което аз зная и ще кажа за него, той сам ще го подпише.

Олаф е издънка на видна фамилия и драго му е, дето е тъй, без да прави от това какъвто и да е капитал. Както за себе си, тъй и за фамилията, с чието име се кити, той не обича май да говори. Твърде рядко се отпуска да спомене само нещо за баща си – между другото, и как той често е натяквал, че пише нескопосни стихове, може би с омисъл така да го подсети да си учи уроците. Неговите уши са май дължки и той обяснява това не като знак на особно благоволение на природата, а като свидетелство за особното внимание на учителите му към тях: те са ги дърпали безмилостно в надежда да измъкнат през тях упорития му мързел. Това е единствената негова печала от училището.

Едничко, що му се е удало още през детинство, да изучи както трябва, то е отечествената география. И то по твърде прост начин. Баща му, като учител, журналист и народен трибун, е бил принуждаван (поради опърничавостта си и изключителните обстоятелства на онова време) да скита от град на град, където и жена и деца са вървели подире му. По тоя начин бъдацият поет се е запознавал пряко с всички баирища, при които тия градове са настанени, газил и къпал се е по цели дни в сума реки, а горските шубраци, скали и пещери са му дошепвали дивните приказки, с които домашните ратайкини са дразнили всяка вечер трептното му въображение. Все от ония дни е и интимното му познанство с родното слънце; и макар че той сега се спогажда по-добре с нощта, целувките на негова пръв интимен познайник и до днес още личат на лицето му – черно, като лице на някой фараонов потомък. Аз вярвам, че на стария ван Гелдерн ще е било драго да гледа такъв пакостник, какъвто е бил Олаф, и по него да си спомня своето детинство.

Стария необезветвен от бурите дъб ще е усещал може би, че изникналия от семето му младок няма да го посрами с израста си; дори при сгоден случай той сам е тласкал и явно и покрито тоя му израст. Така, когато за родния край на нашия поет настанаха усилни дни (1881 год.) и баща му биде грабнат една нощ от полицейските вълци – бдители на обществения ред – и отведен на заточение, на Олафа се падна да чуе свети

бащини думи: „Кога отраснеш, бъди като баща си; не се бой от вълци!“ Но крушата беше паднала и тъй под крушата. Тя – когато и ней дойде време – показва колко е опърничава: – инак не би преседнала на толкова гърла! Като баща си, той често обича да мисли не като другите, и не само да мисли, а и говори, що му е на сърце. За неприятностите от това малко го е еня: може би защото предпочита приятността – да реже с ножът, изострен на бащино точило, и така да не пречи, а да дава свободен размах на своя натюрел. Честолюбив, той не ще и да знай, че ония, на чийто гърла пресяда, ще го сметнат за самилубец. Не е чудно и да е такъв, понеже е творец, и както всичките негови добри колеги гали в душата си звярът на отвращението към светите чувства на филистрите, към скрижалните заповеди на чичо Сноба. Бащино наследство е у него обичта му към всичко достойно за обич; а при друго едно наследство – светата злоба – нашият поет се е постарал да попритури и от себе си нещичко. Това, що изповядват обикновено хероите на словото, е и негова изповед: гневът е мерило на моята любов! И горд е той не на шега, но с шеги мисли, че добре прикрива гордостта си пред нищите духом – некадърниците да проумеят в това трагизма на тая гордост. А неговият смях и присмех над себе си е такъв добър коментар, какъвто не са дори самотността и тъмещата понякога в погледа му меланхолия!

С тия вродени качества и капризно развити инстинкти Олаф ван Гелдерн влачи своята световна съдба и едва ли може се каза, че не е доволен от нея. Види се, сред неприветната действителност и безсънни нощи, пълни с безпокойни мечти и кошмарни привидения, него ще спомождат нерядко и хубави сънища. А нима сънищата не са и те извор на щастие? Най-хубавият негов сън е – съня за живота му след смъртта. И орисията на досегашния му живот като че ли някак подкрепя неговата вяра, че това не ще е само сън. Може тя да е наивна – дори твърде наивна, – нещо като вярата на Ибсеновия Хелмер, който се залъгва с блян, че е призван да извърши велико нещо на божия свят. И колко прав е един друг херой от същата Ибсенова драма – Дивата патица – с горчиво истинните думи: оставете човеку световната измама! За да го удържи в живота, койт не му е същинска майка. Тоя живот не всякога е поднасял вкусни блюда на трапезата му, както се вижда от следните няколко: – Като е прескачал веднъж плет (не след, а преди двайсет-годишната си възраст, тоест не за кобилица го е прескачал), счупил е на две свирката на десния си крак; тресла го е тригодишна треска; три пъти са го влачили коне и по един път е падал от и под файтон; десетина пъти са го давили псета; веднъж се е давил; и още веднъж без малко е щял да се

ожени; веднъж е измъкнат изпод вагоните на изщъпнат от релсите трен; веднъж са го гонили и пушкали подире му кървожадните прусаци (1887)... И горен, и бесен, и заравян е жив във земята. Прилича на легенда, нали? Все пак тя е действителна, както и оная на баща му, стария ван Гелдерн, когото господ е обичал, та го е орисал с легенда.

На развитието на негова талант, освен господ с легендата си, влияли са скитанията му дома и по чужбина. Доколкото мога да съдя аз, главните станции на неговото художествено развитие са станциите на скитанията му: Виена, Париж и Лайпциг. Особено последната, дето той си е почивал дълги години при извънредно добри стопани, гостинничари и книжари, на които още не е изплатил борчовете си. Няколко пъти се е ръкувал с Юнгфрау, оная дивна красавица, която и нему, както и на великия руски романист, е пришепвала световни тайни. Ходил е дори в белокаменната Москва – да се яви в полицията: невероятна причина за пътешествие, но колкото по-невероятна, толкова по-истинска. За немските гостинничари той и досега си спомня с особена симпатия. Най-вече за трима от тях: един елинин, един юдей и един шваба. С втория от тях поетът се е познавал заочно и от по-напред, на което обстоятелство се дължи, види се, отпослешната им интимност: – и обичта си към немците той дължи изключително нему, на бледния Хайнрих, когото немците тъй мразят, а без чийто песни поезията им би била тъй скучна! За своето умствено развитие, за уяснението на своята задача като писател той дължи премного на тези готови всякому за услуга господата, особено на швабата; но неговите поетически чувства и интереси са закърмени най-напред от руските художници на словото, които тъй победоносно шествуват сега по Европа. Онова, което ван Гелдерн изпървом инстинктивно е възприемал от тях – диренето на човека и в звяра, – вече като възмогат пеец, той сам съзнателно туря за основа на своите творения. В това е коренът на негова идеализъм: не на умът, а на сърцето рожба. Зад него е спотаена и причината на пренебрежението му към съвременни и по-отдавнашни европейски херои на перото, които дирят и ценят само звяра в човека. Но едва ли тия обични нему руски чародейци биха му въздействали тъй, ако неговата душа не би била сгодна почва за такива въздействия, ако баща му – сам техен възпитаник – не бе му оставил наследствено разположение за възприемане чувства на човещина към човека... Неговите първи опити на перото са били преводи от руските поети. И досега няколко от тях са спазени, но не се съмнявам, че и тях ще сполети участта на пълния превод на Тургеневите Записки на ловеца; защото всяка година не малко и вети и нови работи той принася

жъртва на критическите си пресъди и критичните си настроения. – Той не плаче над и за тях, както Ахилес пред трупът на горящия си побратим, а само стиска зъби и в умът му танкуват глупости, които обаче твърде скоро изчезват, както и принесените жъртва.

Олаф ван Гелдерн отдавна се е прибрал от скитанията си по чужбини, грей на домашната камина нозете си – в които ревматизма сече съчки – и се старее да живеи в мир и любов със своята вярна съпруга – неволята, добра приятелка на музата му. Двете приятелки често се спождаат, и поета подслушва интимният им разговор, и не само го подслушва, но го зема за канва на творенията си, върху която въображението му шише узорци с копирени нишки. „От всички досегашни негови творения веи неприветния дъх на нерадостна концепция на живота, резултат на собствената му нерадостна съдба“ – тъй казва един негов критик. И той може би е прав. Може би – макар че сам поета е на друго мнение: Ето какво бележи той в един от пътнишките си очерки, което прилича да е лична изповед: „Писател, който уважава себе си и своето дело, нека не престъпва прагът на никоя школа, на никое теке, в което с молитвеници в ръка са дошли да струват метани достойните за съжаление. Бъдетте елини (не византийци) на модерния свят, без никакъв катехизис за изкуството и неговите цели. Личното ви вдъхновение да е подбуда за творчество, действителността единствен предмет на наблюдения и възсъздаване. Така, и само така, възникват творения, в които реализъмът върви ръка за ръка с висшите стремления на идеалния дух, както те вървят и в живота. Примера на русите е пример и за нас. Че и ние като тях имаме великото преимущество пред другите европейски народи: настоящето ни не е обвързано с миналото – и ний като тях няма защо да ангажираме за в бъдаще духът си с патологични измислици на разни декаденти на културата... Учете се от слънцето – да огрявате всичко, старайте се да проникват вред животворните ви лучи. Утешавайте с безутешното, – дето няма утеха с друго... Божествений учителю, ти творецо на Живи мощи, чийто благороден образ е образа на моя спасител! Нима ужасната съдба на онзи полутруп, когото ти си възсъздал с такава омая, не е откровение за мен? Каква симпатия към човека лъхти от разказа ти за теглото на оная неволница, която дълги години не се е дигала от своя одър-гроб! А все пак нея, и в това й състояние, обземат тихи възторзи и пред най-дребните проявления на живота: пред дъхът на полските цветя, пред чуроликът на лястовичките. Поезията на уединението – ти я разкри на душата ми, поръси ме с живата вода на вяра, че ще се събуди за живот онзи, на когото и чужди, и свои гледаха като на мъртвец.

Светлината, която ти пръскаш над чуждата неволя, осветли моята – и прогони помрачението от егоистичните чувства, що затъмняваха погледа ми...“ На онзи, който се изповядва с такива думи, имат ли основа да му натрапват „нерадостни концепции на живота“ А това натрапване го опровергават и самите му творения, съдбата на чийто херои, макар често и нерадостна, е възсъздадена тъй че в нашето впечатление не остава ни сянка на ужас и гнетително чувство. Душевния кризис у ван Гелдерна, разведен под влиянието на Живи мощи от Тургенева, се изостря и пречупя с Короленкова Слепец музикант, оня злочестник, когото чуждата неволя възражда за живот, посветен на събуждане добри чувства в човешкото сърце. Но моето намерение тук не е да разправам за това, а само да отбележа неверността на един възглед за мирогледа (Lebensauffassung) на поета. Наистина той разказва най-вече нерадостни събития из живота на разни неволници, но не към тяхната външна съдба е взрян погледа му, а към онзи мир на чувства, настроения и душевни кризи, от които не лъхти тъмния дъх на отрицание, песимизъм. Това, както и болезнения анализ на „що става в душите“ на хероите му, най-ясно показват грамадното влияние на руските писатели върху нашия поет.

Такъв е човекът, който от двадесетина години насам е приставен ратай у Гюрга Самовила („най-предня девойка“), подобно на онова селянче, за което народната приказка разправя, че се ценило да служи у дядо попа – три години за три пари. В негова роден край, както и у нас, трудът на художника толкова чини; и мнозина херои на перото, след като са опитали сила на тоя мегдан, за да си осигурат колко-годе човешки живот, записвали са се в еснафа на хамалите. Свобода и самостоятелност – покровителите на гения – не са познайници с нашия поет, и това е една от великите негови скърби – отрова, която е убивала, още в зародиш сума негови рожби. За да не подсмърча за къшей хляб, той чиновничествува, т.е. прахосва времето си с „работа“, която всякой идиот сто пъти по-добре от него би вършил. И температурата на неговото творчество в последно време е паднала под нула. Произведенията му, откак и той е наред с хората – не са май за пред хора; те са случайна работа, драскотене фейлетони по вестници, преводи и автобиографически бележки, с които Олаф ван Гелдерн се мъчи да заглавика себе си и да се подиграй с наивните читатели.

А било е време, когато сам той и неговите критици са съзирали нещо в творенията му, в онзи рой ситни песни, балади, монолози и поеми, които блещукат като хубава огърлица, изгървана случайно на някое

бунище, каквото е напр. българската литература. От тия си творения сам поета е доволен – и недоволен. Доколкото мога да досетя, недоволството му не е толкова от тях, колкото от мисълта, че с тях той не е дал всичко, що може да даде; а да създаде другите, които му разпъват душата, няма необходимата за това външна охолност. И да не е съвсем тъй, все пак в цялата догадка половината е несъмнено истина.

Коледа, 1902 г.

P.S. Когато преглеждах първата коректура на тая бележка за Олаф ван Гелдерна, получих вест, че той починал скоропостижно. Вече беше късно да променям това, що бях написал, макар че смъртта дава свобода на перото ми, и аз бих могъл още много неща да кажа, а казаните с недомлъвки да изтъкна по-ясно. Сега той преминава в другата фаза на своя живот, за която приживе бяха хубавите му сънища. На един свой събрат, жив и в смъртта, когото нашия поет е възпял, той влага в устата следните думи – несъмнено ехо на собствени интимни чувства:

„Честит е тоз избранник, чийто дух,
като ковчега Ноев, пренесе
от прежний свят в послешний онова,
което е в промени непроменно.
Той подир смърт от себе си оставя
най-чистото, най-хубавото – жица
от царството на сенките безплътни,
която ще го свързва с тоя мир.“

КРАЙ

Източник: Словото
Набиране: Силвия Гогова и Виктор Гугушев

Публикация

П. П. Славейков, Събрани съчинения в осем тома, том 1. Български писател, С. 1958.

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/6618>]